

Kriz, Kadınlar ve Kadın Emeği Forumu

KEİG Platformu

15 Aralık 2018, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul

Çerçeve Sunuş: Önceki krizlerden ne öğrendik? Bu krizde bizi neler bekliyor?

Özge İzdeş ve Yelda Yücel

Yelda Yücel: Hepiniz hoş geldiniz. Bugün burada tekrar bir KEİG forumunda beraber olmaktan dolayı bizler çok mutluyuz. Çünkü şu an kriz ortamındayız ve krizle ilgili veriler veya göstergeler biraz geriden geldiği için tam olarak ne olduğunu takip etme noktasında değiliz. Ama alandan, çalıştığımız yerlerden kendi gözlemlerimiz var ve bunların belki şu an ortaklaşmasıyla bizlerin de nerelerde ne yapmamız gerektiğine dair ipuçlarını verecek bu toplantı. O yüzden de çok önemsiyoruz bu toplantıyı. Özge ile biz biraz söyleşi tarzında bir konuşma tasarladık. Ben mesela önce biraz 2008 krizi sonrasında hem küresel ölçekte hem de Türkiye bağlamında kriz, duraklama, ekonomik yavaşlama gibi sorunlardan söz edeceğim. Daha sonra Özge krizlerin kadınları ve erkekleri hem iş piyasasında hem de hane içerisinde etkileme mekanizmalarından, daha doğrusu krizin feminist ekonomi politikasından söz edecek. Ben sonra biraz alacağım sözü ve krizlere verilen politika tepkilerinin toplumsal cinsiyet sonuçlarını örnekler bağlamında göstermeye çalışacağım. Biraz 2008-2009 deneyiminden hareketle Türkiye'nin 2008-2009 krizi gözlemleri ve bugüne dair gözlemlerimizi de Özge aktaracak. Sonrasında da hep birlikte tartışmaya geçeriz diye bir akış tasarladık.

Özge İzdeş: Hepinizi görmek çok güzel. Ben de Yelda sözü alıp başlamadan önce herkese günaydın, hoş geldiniz, bir arada olmak çok büyük bir zevk, iyi ki böyle bir toplantıda buluştuk diyeyim. Yelda ile başlayalım sonra devam edelim.

Yelda Yücel: Önce ben biraz geçtiğimiz hafta açıklanan Türkiye ekonomisinin üçüncü çeyrek büyüme verileriyle başlayacağım. Çünkü geriden gelmekle beraber, ilk kez bu kadar çarpıcı biçimde krizin ayak seslerini bu verilerle görmeye başladık. 2018'in ilk yarısında gayri safi yurt içi hasıla (GSYH), yani bu ülkede üretilen bir yıl içindeki mal ve hizmetlerin değeri yüzde 6.2 artarken üçüncü çeyrekte birden bire bir yavaşlamanın olduğunu görüyoruz; 1.6'ya düşüyor. Üretim tarafında yavaşlama özellikle sanayide durmuş, 0.3 artış var. İnşaat tahmin edilebileceği gibi yüzde 5.3 daralıyor. Büyüme az da olsa hizmetler sektöründen ve turizmde kaynaklanıyor. Hane halkı tüketimleri, tüketim tarafında durmuş durumda. Devlet bu dönemde harcamalarını artırmakla beraber yine yatırımlarda ciddi bir azalma var. Kurun verdiği destekle ihracat artıyor

ama ithalat, iç talep ve kur nedeniyle de ciddi oranda daralıyor. Şimdi böyle bir tablo var: Bu tablonun ötesinde küresel olarak baktığımızda 2009 sonrası dönemde toparlanamayan bir dünya ekonomisi görüyoruz. Sadece Türkiye’de değil, tüm dünyada ekonomik sorunlar devam ediyor. Ve aslında bu sorunlar farklı gelişmişlik ve ekonomik modeller itibariyle ülkeler ve ülke grupları açısından farklı tezahür ediyor. Şimdi ekonomi yazınında, ben birkaç haftadır, belki sizler de katılıyorsunuzdur, toplantılara gittim. Ve masaların tamamı erkeklerden ve erkek kulübü şeklinde birtakım insanlardan oluşuyor. Dolayısıyla orada da krizler finansal sektör ve üretim alanındaki gelişmelere referansla açıklanmaya çalışılıyor. Ama biz feministler krizleri, ekonomik yapıyı finansal sektör, üretim sektörleri ve yeniden üretim alanından oluşan bütünlüklü bir yapı olarak ele alıyoruz. Ve bir yapıda ortaya çıkan krizin diğerlerini de etkilediğini, bu yapıların birbirinden bağımsız olmadığını tasavvur ediyoruz ve buna göre makro politikalarımızı oluşturmaya çalışıyoruz. Özge buna daha fazla değinecek, ama şu ana kadar ekonomi yazınında, dediğim gibi, ortaya çıkan anlatılarda kriz finansal sektör ve üretim alanındaki gelişmelere referansla açıklanıyor. Temelde iki büyüme modeli üzerinden tartışılıyor: Bir tanesi ve aslında istenen üretkenlik artışlarıyla birlikte istihdam yaratan, ücretlerin de iyileştirildiği iç talep kaynaklı üretim ve büyüme. Bunun yapılamadığı veya politika tercihi olarak tercih edilmediği, güç ilişkileri nedeniyle tercih edilen diğer modelde ise -ve günümüzü daha çok açıklayan- finansal kesimin karlılığına izin veren, finansal serbestleşmenin önündeki engellerin kaldırıldığı, bununla birlikte spekülasyon varlık balonlarının oluştuğu, kağıt üstünde varlık artışlarının yaşandığı, bunun yarattığı zenginleşme kurgusunun kredi yoluyla borçlanmayı kolaylaştırdığı ve tüketimin ve üretimin finansmanının borçlanmayla sağlandığı büyüme. Bu ikinci model ülkelerin çoğunda bugün ekonomi modellerini şekillendiriyor. Ve küresel üretim zincirleriyle, şimdi dünya ekonomisine eklenen gelişmekte olan ülkelerin yarattığı rekabet gelişmiş ülkelerde üretimin yavaşlamasına, kronik işsizliğe, gelirlerin ve iç talebin düşmesine yol açıyor. Tüm dünyada ortalama ücretler düşüyor. Ücretlerin gelirlerden aldığı pay, milli gelirden aldığı pay geriliyor. Talep yetersizliği yine küresel bazda sürekli durgunluğa ve gelir dağılımının daha da bozularak durgunluğun şiddetlenmesine, yani bir kısır döngüye yol açıyor. Bu talep yetersizliği de borçlanmayla aşılmaya çalışıldı. Daha dün açıkladı IMF 2017’de küresel ekonomide borcun dünya gelirinin iki buçuk katı olduğunu, yani dünyada üretilen mal ve hizmetlerin iki katından daha fazla küresel borç birikmiş durumda. Farklı tezahür ediyor dedim, ekonomik krizin görüntüleri, bu ekonomik yapının içinde. Örneğin Amerika’da 2008’de arz yönlü genişlemeci politikalar, şirketlere verilen önemli destekler, bütün bunlar bir durgunluk riskini ortada kaldıramadı. Avrupa’da 2009 sonrasında yapılan kamu müdahaleleri kamu borçluluğunu artırdı. Özellikle

Güney ülkelerinde kemer sıkma politikaları uygulanmaya başlandı. Bu da durgunluğun sürmesine neden oluyor. Gelişmekte olan ülkelerin hikayesi biraz daha farklı. Ara malı ve enerji ithalatı bağımlılıkları nedeniyle bir kısmı verdikleri döviz açıklarını borçlanarak, özellikle de özel sektör yoluyla borçlanarak karşıladılar. Türkiye buna bir örnek. Ve dış finansmanın azaldığı bir ortam yavaşlayarak, küçülerek ekonomik krize sürüklenme riskiyle karşı karşıya gelişmekte olan ülkeler. Şimdi bu koşullar altında ekonomik kriz, Türkiye’de kur riski olarak Mayıs’tan itibaren, geçen seneden itibaren ve Ağustos ayında başladı, borçluluk krizine evrildi. Üç aktarım mekanizması var: Dış ticaret, şirket borçluluğu, banka borçluluğu ve enflasyon. Bunları anlatmamın nedeni, bu aktarım mekanizmalarının farklı sektörleri farklı biçimlerde etkilemesi, dolayısıyla da bizlerin ilişkili olduğu sektörlerde kadınların farklı etkilenebilecek olması. Şimdi, dış ticarete ithalat azalıyor dedim. Kurun etkisi ve iç talebin azalması etkisiyle ihracat artıyor. Bugün ithalat azalırken ihracat artıyor. Tekstil, giyim, turizm bugün döviz gelirleri açısından sıkıntı yaşamayan ve görece iyi durumda olan sektörler. Ancak burada belirleyici olan, kurdan gelen etkinin devam edip etmeyeceği artı dünyadaki sorunların dış talebin sürmesine ne kadar yardımcı olacağı. Şirket borçluluğu tarafındaysa kısa vadede yüklü dış borç ödemeleri var. Ve gelirleri TL cinsinden, pek çok şirket bugün iflas etme noktasında. Bunun yanında bankalardan faizlerin yükselmesi ve kendilerinin de kredi vermeye çok yanaşmaması nedeniyle, yani risklilik durumunun artması nedeniyle kredi almalar zorlaştı. Şirketler ya üretime ara veriyorlar, ya ücretleri ödemeyerek ya da istihdamı azaltarak bu süreçte ayakta kalmaya çalışıyorlar. Enerji ve inşaat özellikle kur artışlarından ithal girdi miktarları yüksek olduğu için önemli ölçüde etkileniyor ve zor durumdalar. Beyaz eşya ve otomotiv iç talep düşüklüğünden ve yine kur artışından önemli ölçüde etkilenen sektörlerin başında. Yavaşlayan bu üretim işsizliğin artmasına neden olacak ve oluyor da zaten. Şirket borçlulukları, alacakları nedeniyle bankaların da zor durumda kalması anlamına gelecek yakın vadede ya da gelebilir. Enflasyon tarafındaysa kur artışları fiyatların yükselmesine, aynı zamanda gelirlerin aynı oranda artmaması nedeniyle alım gücümüzde azalmaya yol açtı ve bu yoksullaşma anlamına geliyor. Şimdi bu aktarım mekanizmaları değil tabii krizleri belirleyen. Bunun yanı sıra ülkelerin kendi içerisinde bölgesel sektörel çeşitliliğine, krize verilecek olan politika tepkilerine, kurumların ve siyasi mekanizmaların işleyişine ve ülkelerde geçerli olan toplumsal cinsiyet rejimlerine bağlı olarak çeşitli sonuçlar ortaya çıkacak. Başta kadınlar ve erkekler, yaş gurupları, değişik toplumsal kesimler açısından bu çeşitlilik ve farklılıkları önümüzdeki dönemde daha ayrıntılı izleyebileceğiz. Ben şimdi burada sözü Özge’ye bırakayım, bir de kadınlar tarafını dinleyelim.

Özge İzdes: Evet, Yelda'nın da söylediği gibi toplantılarda bu makroekonomik dinamikler konuşuluyor. Ama ekonomiyi bir bütün olarak algılamayan bir perspektiften yapılan eleştiriler, yani aslında iktisat alanında çok ortaklığımızı kurabileceğimiz, hocalarımız da olsalar, üretim-yeniden üretim alanını bir arada düşünen bir perspektifle sonuçları değerlendirmiyorlar. Yani en fazla sınıfsal sonuçlarını değerlendirirken, krizin kimlerin yaşamını daha sarsıcı bir şekilde etkilediğini değerlendirirken de cinsiyetli sonuçlarını dışarıda bırakıyorlar. Biz feminist iktisatçılar olarak biliyoruz ki üretim ile yeniden üretim ayrışması tümüyle sentetik bir ayırım. Üretim alanının sürdürülebilirliği aynı zamanda yeniden üretim alanının sürdürülebilirliğine bağlı. Ama işte burayı görmeyen bir makroekonomik perspektif var ki yeniden üretim alanının her türlü baskıyı, zaman baskısını, işgücü baskısını, kaynak baskısını kaldırabilir olduğu düşünülüyor. Bütün bu kriz dönemlerinin bu şekilde sübvansede edebilir bir potansiyeli olduğunu varsayarak hareket ediyorlar. Bunun en belirgin özelliğini zaman baskısında görüyoruz ve sonuçları var. Sonuçları hem hanedeki insanların büyük bir refah kaybı yaşaması ve aslında o yeniden üretimin sekteye uğraması oluyor. Şimdi krizin yükünü kim çeker? Krizin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili, iç dinamikleriyle ilgili Yelda üst bir çerçeve söyledi. Ama krizin yükünü kim çeker dediğimiz zaman aslında tabii ki bunun sınıfsal bir yanıtı olduğunu biliyoruz. Krizi öncelikle sabit gelirliler çekiyor, sonuçlarını en ağır şekilde sabit gelirliler, ücretli çalışanlar çekiyor. Çünkü farklı farklı olasılıklar var. Şu son döviz kuru krizinde ki bu evrimleşen bir kriz olarak içinde bulunduğumuz bir kriz. Öncelikle enflasyonu hepimiz konuştuk değil mi? Enflasyon Kasım ayı itibariyle yüzde 21.62. TÜFE'ye göre ki bunun içinde biz hanelerin günlük yaşam döngülerindeki harcamaları üzerinden mal gruplarına baktığımız zaman mesela ulaştırmanın yüzde 22 seviyesinde olduğunu görüyoruz. Gıdanın yüzde 17 seviyesinde, çeşitli mal ve hizmetlerin yüzde 18.53 olduğunu görüyoruz. Yani sabit gelirlilerin aslında alım güçleri en azından beşte bir oranında azalmış durumda. Hatta belki bundan bile fazla. Şimdi refah kaybında yüzde 20'lik bir kayıp var, bu çok ciddi bir kayıp. Bu, işini kaybetmemiş, çalışma koşulları sekteye uğramamış kişilerin bile hane gelirinde düşüş demek aslında. Sonuçta refah kaybı harcamalar açısından düşüştür. Bunun üstüne tabii ki krize dönük politika cevapları ortaya çıkmaya başlıyor. Nedir? Efendim bu borçluluğun ödenebilirliğini göstermek adına makroekonomik göstergelerde denge arayışıyla beraber, ne yazık ki, kriz dönemlerinde kamu harcamalarının artıp halkın refahına bir sübvansede yapıldığını görmüyoruz. Tam tersine kamu harcamalarının daraldığını ve bütçe dengesinin kurulması için vergilerin artırıldığını görüyoruz. Bu da hane gelirleri üzerinde ikinci bir baskı unsuru, dinamiği. Henüz biz işgücü piyasasına bakmadığımız durumda bile sabit gelirliler üzerinde önemli bir refah kaybının olduğunu buradan izleyebiliyoruz. Bir sonraki aşamada ise, Türkiye'nin 2001'den sonra çift haneli

işsizlik rakamlarından geriye dönemediğini, bu anlamda aslında çok yüksek bir işsizlik oranının olduğunu, ekonomik büyüme dönemlerinde dahi ekonominin böyle seyrettiğini biliyoruz. Şimdi böyle bir ekonomik yapıda, esnekleşme politikalarının aslında istihdam politikalarının bel kemiğini oluşturduğu bir perspektif içinde ve politika üretilen bir ülkede nihayetinde kriz döneminde beklediğimiz şey ne? Evet, işsizliğin artması değil mi? Özellikle döviz kuru riski kriziyle beraber gördüğümüz şey şu oldu: Nihayetinde Türkiye’de üretim yapısı ihracat sektörlerinde dahi önemli ölçüde ithal girdiye dayanıyor. İthal girdilerin fiyatının artması aslında ihraç ürünlerinin üretilmesini zorlaştıran bir şey. O yüzden mesele “Ne olacak canım ben hala 50 liralık benzin alıyorum.” ya da “Ne olacak yabancı ürün tüketmeyin.” demek değil. Tüketim mallarına olan talep, yani ithalat içinde tüketimin payı, tüketim mallarının payı çok yüksek değil. Asıl üretim girdisi olarak biz ithalata bağımlı bir üretim yapısına sahibiz. Dolayısıyla buradan bir maliyet artışı doğdu üreticiler için. Bunun sınıfsal reaksiyonu ne? Maliyetini işgücü maliyetinden çıkarmak ya da bir şekilde maliyet kısıcıcı önlemler almak. Bunun sonucunda neler olabileceğini düşünelim. Ücretsiz izinler verilebilir işten çıkarmıyorsa, esnek çalışmayı yaygınlaştırmaya çalışabilir. İşveren verdiği birtakım primleri, varsa ek hakları kaldırma eğilime girer. “Zaten krizdeyiz” söylemi adı altında birçok uygulama işyeri refahını aslında büyük ölçüde yok edecek ve iş yerinden haneye gelecek geliri de düşürecek bir dizi uygulama olur. Bütün bu maliyet düşürücü önlemlere nihayetinde çalışanlar itiraz edebilir mi böyle bir kriz ortamında? İşlerini koruyabilmek adına aslında çok da itiraz edemezler. Hali hazırda zaten kriz yokken bile çok yüksek işsizlik var. Hele bir de kriz sonrası zaten bu işsizliğin artması bekleniyor. Açıkçası bu maliyet düşürme eğilimlerinin büyük oranda kabul edileceğini öngörebiliriz. Bu, çalışsa bile daha az gelir getirebilme sonucunu doğuruyor insanlar açısından. Tabii dördüncüsü ve krizin en kötü etkisi bu sabit ücretlilerin işlerini kaybetmeleri. Son olarak sıfır gelir pozisyonu. Şimdi tabii ki krizin yükünü sınıfsal olarak eşit çekmediğimiz gibi cinsiyet dağılımında da eşit değil bu sonuçlar. Bu saydığım dört dinamiğin, ev içindeki cinsiyetçi iş bölümü sonucunda ağırlıklı kadınların sorumluluğu olarak görülen ücretsiz çalışmanın üzerinde etkileri var. Aynı zamanda işgücü piyasasındaki cinsiyetçi ayrımcılığın sonucunda zaten belli bir iş bölümü orada da yaratılmış durumda ve buna bağlı olarak da sonuçları var. Kadınlar ve erkekler açısından farklı dinamiklerin ortaya çıktığını görüyoruz. Sonuçta hem ücretli hem de ücretsiz çalışma yükü krizlerle birlikte yeniden belirleniyor. Krizlerle birlikte sınıfsal kaybın cinsiyet eşitsizliğini de derinleştirdiğini izleyebiliyoruz. Tabii ki cinsiyet eşitsizliğini sömürmenin de sınıfsal bir hiyerarşisi bir yandan mevcut. Şimdi geçtiğimiz krizler üzerine aslında 2008-2009 krizi üzerine çok fazla ben konuşmadım. Daha önceki krizler üzerine konuştum, ilerleyen safhalarında tekrar açacağım. Ama bu dinamikler nasıl, şimdiki olasılıklar

ne, geçmiş krizlerden ne öğrendik? Sadece Türkiye deneyiminden değil, dünya deneyimlerinden ne öğrendik? Bunları konuşacağız. İlk önce olasılıkları konuşalım. İkinci turda en son krizde neler yaşadık ve daha sonrasında bu krizde neler olmasını bekliyoruz’u konuşalım. Mesela iş gücüne katılımına etkisi, kadınların işgücüne katılımına etkisi ne olur? Sonuçları ne olur? İki farklı olasılık var. Bazen bunların ikisi bir arada da ortaya çıkabiliyor. Az önce de bahsettiğim gibi krizlerde hane gelirinin düşmesi kaçınılmaz. Hane gelirinin düşmesi sonucunda bu kaybı gidermek için; bazen bu sadece bir iş kaybı değilse, yani evin tek gelir getireni işini kaybetmemişse bile hane geliri düşecektir. Ama bir de iş kaybıysa belki de hane geliri yok olacaktır. Ve bu durumda kadınlar bazen ek gelir getirmek adına, bazen ise direkt tek kazananına dönüşebiliyor hanelerin kriz dönemlerinde. Ve kadınlar daha önce işgücü piyasasına dahil olmamalarına rağmen, işgücü piyasasının koşulları da aslında çok çekici olmamasına rağmen bir zorunluluk olarak işgücü piyasasına ek işçiler olarak girebilirler. İkinci olasılık ise, şimdi mesela Türkiye’deki rakamları düşünecek olursak kadınların zaten çok düşük bir oranda işgücüne katıldığını görüyoruz. Ve kadın işsizliğinin erkek işsizliğinden kat be kat fazla olduğunu biliyoruz. Yani kadınlar iş gücü piyasasına girseler bile işsiz kalma risklerinin çok yüksek olduğu bir piyasa var dışarda. Tabii kriz dönemlerinde bu anlamda piyasa koşulları daha da sıkılaşıyor. Ve kadınlar “ben bu koşullarda iş bulamam. Hane geliri de düştü artık benim ücretsiz çalışarak yapmam gereken ve kapatmam gereken büyük bir açık var, eve döneyim” diye düşünebiliyorlar. Eve dönmek zorunda kalmak. Bu anlamda ümidi kırık işsizlere dönüşme dinamiği de çok hızlı çalışabiliyor. Dolayısıyla kadınların hem çıkabildiğini, bazı krizlerde ise ikisinin birlikte olduğunu görüyoruz. Oranlarının farklılaştığını izleyebiliyoruz. İstihdama ve işsizliğe etkisi, kadınların ve erkeklerin istihdamına ve işsizliğine etkisi nasıl oluyor? Burada da üç farklı olasılık var. Krizin yapısına göre ve iş gücü piyasasının yapısına göre farklı sonuçları olduğunu görüyoruz. Eğer kriz ilk önce bazı sektörleri etkileniyorsa o zaman krizden ilk elden etkilenen ve en çok etkilenen sektörlerde hangi tip işgücü çalışıyorsa - daha çok kadınların çalıştığı bir sektör mü, erkeklerin çalıştığı bir sektör mü? – buna bağlı olarak tabii ki işsizlik açısından sonuçları değişiyor. Dolayısıyla katmanlı iş gücü piyasasına göre ve krizin tipine göre sektörel dağılımı da işsizlik açısından belirlenmiş oluyor. İkinci eğilim ise karma bir iş yeri düşünelim, karma sonuçları olan bir kriz yapısı düşündüğümüz takdirde bile cinsiyetli bir iş gücü piyasası olduğunu aynı zamanda biliyoruz. İkinci olasılıkta, işverenler “Evin ekmeğini getiren erkektir.” diyerek erkek işçileri öncelikle işten çıkarmanın sosyal olarak daha zor kabul edilebilirliği düşüncesiyle ve hatta belki bizi böyle düşünerek öncelikle kadınları işten çıkarma eğilimine girebiliyorlar. Tabii bir yandan iş gücü piyasasında bazı argümanlar ve örüntüler de var. Kadınların zaten daha kolay vazgeçilebilir pozisyonlarda

çalışıyor olmaları; işyeri eğitimlerinde çok fazla yatırım yapılmayan bir iş gücü olması nedeniyle de daha kolay vazgeçilebilir bir iş gücü olması; işte kalma süresi açısından erkeklere göre daha kısa süreli olmaları, dolayısıyla 'son gelen ilk gider' prensibiyle de öncelikle gönderilmelerinin bu anlamda meşrulaştırılmasının başka dinamikleri de çalışıyor bu eğilimde. Üçüncü eğilim ise işverenlerin üretim maliyetlerini kısmak için üretim süreçlerini çalışma koşullarının daha da bozulduğu bir yapıya doğru evriltirken buna uygun iş gücü olarak kadın iş gücü talebinin artması olabilir. Üçüncü eğilimde -birinci eğilimde ne olacağı sektörel dağılıma bağlı, ikinci eğilimde kadınlar kaybeden pozisyonda- kadın iş gücü talebi artabilir ve bu da oluyor. Yani ucuz iş gücü, daha kontrol edilebilir iş gücü, daha esnek iş gücüne ihtiyaç duyulduğu oranda kadınlar tercih ediliyor olabilir. Dolayısıyla 'kriz kadınları vuruyor' derken daha detaylı, dinamiklerin nasıl işlediğine bakmanın daha anlamlı olacağını düşünüyorum. İşgücüne katılım, istihdama katılım açısından sonuçları itibariyle tabii ki biz sadece ücretli çalışma alanına bakmıyoruz. Kriz ücretsiz çalışma yükünü nasıl değiştiriyor? İnsanlar ekonomik kriz sonucu iş gücü piyasasındaki sonuçlarından korunsa bile hane gelirinin düşmesinden korunamıyor. Ki biz şu anda Türkiye'de sabit gelirlilerin yapısına baktığımız zaman büyük oranda borçlu bir kitleyi görüyoruz aynı zamanda. Zaten hali hazırda borç çevirerek aylık harcamalarını sürdürüyorlar. Sürekli bir kredi kartı borçlanmasıyla dönen hanelerden bahsediyoruz. Büyük bir dar boğaza giriliyor. Sonuçta onların da faizleri artıyor bu süreçte değil mi, kredi faizleri? Dolayısıyla hane halkının gelirindeki bu daralmanın sonuçları artık dışarıdan yapılan tüketimin, piyasadan yapılan tüketimin azaltılması yönünde oluyor. Bunun içinde sağlık harcamalarından tüketim harcamalarına gıda harcamalarına kadar bütün yönleriyle bunu düşünebilirsiniz. Hastaneye gitmek yerine hastaya evde bakım eğilimi oluyor. Yani ücretsiz çalışma üzerinde böyle büyük bir baskısı var bu sürecin.

Yelda Yücel: Ben de tam Özge'nin bıraktığı yerden alacağım. Ülke örnekleriyle devam edeceğim. Çünkü 2008-2009 bizlere, o dönem de bayağı çalışıldı, toplumsal cinsiyet çıkarımlarıyla ilgili önemli ipuçları da sunuyor. Özge özellikle bu çeşitlilikten, farklı eğilimlerden, kadınların nasıl etkileneceklerinin okumasını nasıl yapmamız gerektiğinden bahsetti. Ülke deneyimleri de bizler açısından öğretici. Çünkü ülkelerin toplumsal cinsiyet rejimleri, yani ekonomi ve siyasetlerini şekillendiren toplumsal cinsiyet yaklaşımları krizlere verilen politika tepkilerini, aynı zamanda krizlerin de krizlerde oluşan sonuçlarını da belirliyor. Ben krizlerde kadınlar açısından kayıplar olabileceği gibi, toplumsal cinsiyet eşitliği kazanımlarının da olabileceğini göstermek istiyorum ya da anlatmak istiyorum. Çünkü aynı krizin içinde farklı deneyimler yaşanıyor. Ve bir 'kaybeden kadınlar' anlatısından da uzak

durmamız gerektiğinin altını çizmek istiyorum. Yani bugüne kadar artık yerleşmiş ve bir ezber haline gelmiş, 'krizin yükünü kadınlar çekiyor'u okurken daha dikkatli ve ayrıntıda neler oluyor, şeytanın hani ayrıntıda gizli olduğuna vurgu yaparak devam etmek istiyorum. Şimdi, birkaç farklı modelden bahsedilebilir, bu sayıyı artırılabilir ya da azaltılabiliriz. Ama toplumsal cinsiyet rejimi dediğim zaman hem iş hem aile yapısını birleştiren bir yaklaşımdan söz etmek gerek. Burada da dört tane model örneği vererek devam edeceğim. Bir tanesi tam zamanlı çift çalışanlı, yani ebeveynlerin çalıştığı model. Bu model 2008-2009'da İzlanda ve Portekiz olarak öne çıkıyor. Tam zamanlı çalışan, eve ekmek getiren erkek modeli ise Amerika ve Fransa için söz konusu. Burada kadınlar iş gücüne daha az katılıyor, ama katıldıklarında tam zamanlı katılıyorlar. Çift çalışanlı ama kadınların yarı zamanlı çalıştıkları model daha çok adada, yani İrlanda ve İngiltere'de göze çarpıyor. Kadın çalışan sayısının erkeklere göre çok az olduğu bizim gibi ülkelerde tam zamanlı eve ekmek getiren erkek İspanya, İtalya, Yunanistan, Türkiye. Şimdi bu yapılar 2008 öncesinde de vardılar ve 2008-2009 krizi geldiğinde bunların içinde ne tip politika tepkileri ortaya çıktı? Bir tane ve en yaygın olanı, Özge de vurguladı, neoliberal tepki, diğeri daha az sayıda olan milliyetçi-popülist tepki, üçüncü de sosyal demokrat tepki politika tepkisinden bahsediyorum. Bunlar kaba bölümlenmeler. Bir ülkede bunlardan üçünün de eğilimlerinden olabilir. Yoksa Macaristan'da da kemer sıkma politikası var, İzlanda'da da kemer sıkma ya da kamu harcamalarını azaltması meselesi var. Bu kategoriler içinde neoliberal tepki kemer sıkma politikaları dediğimiz, kamu harcamalarının azaltıldığı politikalar olarak öne çıkıyor. Krizin ilk döneminde kamu harcamaları artırıldığı için kamu borcu yükseldi Güney Avrupa'da, daha çok uluslararası kurumların zorlamasıyla. Ama İngiltere'de ise gönüllü bir biçimde piyasalara olumlu sinyal vermek adına ortaya çıktı. Bu ülkelerde kriz emek piyasalarındaki esnekliği artırma, ücretlerin baskılanması, iş akitlerinin bireyselleştirilmesi yönünde fırsat olarak da kullanıldı. Milliyetçi-popülist tepki Macaristan'da yerli şirketlere destekler, kamu sektörü ve harcamalarının merkezileştirilmesi, kadınlar üzerinden ise demografik krize çare olarak doğum hızının artırılması gibi söylemlerle kendini ortaya koydu. Sosyal demokrat tepki ise İzlanda'da refah devleti uygulamalarıyla başladı ve kendini toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması ile kurumsallaştırarak devam ettirdi. Kadınların iş gücüne katılımı düşük Avrupa ülkelerinde ve bizde de çok az sayıda kadınlar lehine iyi örnek gözlendi. Bunlar bütünlüklü örnekler değil. İtalya ve Türkiye'de kadınlar ve gençlerin işe alımlarında öncelik, İtalya ve Portekiz'de işsizlik ödeneği geçici olarak standart olmayan işleri ve kendi hesabına çalışanları kapsayacak şekilde genişletildi ve bundan da kadınların daha fazla yararlandığını görüyoruz. İngiltere'ye daha özel olarak baktığımızda bu 2008 öncesinde var olan çift çalışanlı, ama mesela kadınların yarı zamanlı çalıştığı model onların yaşlanan nüfusuna

ve çalışan sayısının artırılması ihtiyacına çözüm olarak ortaya çıkmış bir model. Krizin ilk dönemlerinde de 2008-2010 mali genişleme paketi çocuk ve aile yardımlarını artırıyor. Ama 2010'dan itibaren dediğim gibi ihtiyatlı bir politika sürdürme kaygısıyla mali küçülme ve kemer sıkma politikası bu harcamalarda azalmaya neden oluyor. Vergiler adaletsiz bir biçimde artırılıyor. Gelirlerdeki tasarrufun yüzde 74'ü 2010 yılında kadın çalışanlardan, 2012'de yüzde 81'i yine kadın çalışanlardan sağlanmış oluyor. Kamuda ücretler iki yıl donduruluyor. Kamu personeli bu dönemde azaltılıyor. İngiltere gibi diğer neoliberal politika tepkisi veren ülkelerde yine 2008-2009 krizinde hem kadın hem erkek istihdamı krizin ilk döneminde azaldı. Ama emek piyasası segmentasyonu dediğimiz, Özge'nin söz ettiği kadınların sektörel olarak dağılımından kaynaklanan başlangıçta kadınlar kamu sektörlerinde ve krizden etkilenmeyen sektörlerde korundu. Erkek işsizliği daha fazla arttı. Ama ardından gelen bu mali sıkılaştırma ve kemer sıkma politikaları, kamunun yeniden yapılandırılması örneğin erkek emeklilik çalışma saatlerinin uzatılması, kamuda yoğunlaştırılması gibi önlemler kadınlarda ve gençlerde iş kayıplarına yol açtı ve işsizliği artırdı. Bizim için çıkarılabilecek sonuçlardan bir tanesi İngiltere örneğinde kadınların istihdam piyasasından gönüllü bir biçimde kopmadıkları, yani cesareti kırılmış işçi olup gitmedikleridir; kaldılar ek işçi olarak katılmayı seçtiler. Yani kadınların iş gücüne katılımının o dönemde artması söz konusu. Bunun birkaç nedeni var. Bir tanesi sözünü ettiğim borçluluk miktarlarının çok yüksek olması ve hane halkı borçluluklarının da yüksek olması nedeniyle evde bir kişinin muhakkak çalışması ihtiyacı. Diğer, önceki yıllarda işe girme, çünkü İngiltere'deki sistem 2008 öncesinde part-time dahi olsa kadınların iş gücünü kolaylaştırıcı önlemleri içeriyordu. Önceki yıllarda istihdama katılmış ve dolayısıyla birikimli bir istihdam geçmişi olan kadınlar artık işsizlik yardımları gibi yardımlara daha kolay eriştiler ve iş gücünden çıkmadılar. Ve bu nedenle kadınların iş gücüne katılması ya da iş sahibi olmasının, sonraki dönemlerde krizlerde oluşabilecek politikaları ve sonuçları ön görmek açısından önemi var. Tabii İzlanda kendimize örnek almak açısından çok ekstrem bir örnek ama ekstremler hayal gücümüzü de geliştirir. 350.000 nüfusu var, kişi başına geliri 50.000 dolar fakat küresel krize göbeğinden bağlı bir ülke. Varlık balonu patlamasının ilk vurduğu ülkelerden biri ve 2008 krizi öncesi bu ülkede üç bankanın bilançosu ülke milli gelirinin üç katıydı. Dolayısıyla krizin bunları bitirmesi gerekiyordu. Ama şunu da söyleyelim, toplumsal cinsiyet eşitliği geçmişinde de önemli deneyimleri olan bir ülke. Çok güzel bir hikayesi var İzlanda'nın, o yüzden paylaşmak istiyorum. Krizden sonra IMF'den 2.1 milyar dolar kredi aldılar. O dönemki hükümet sağcı bir hükümet. Ve kriz tarihinde daha sonra 2009 yılında ilk kez tamamı sol politikacılardan oluşan ve başbakanın kadın olduğu bir hükümet iktidara geldi. IMF anlaşmasına rağmen diğer ülkelerin tersine İzlanda'da maliyetlerin hakkaniyetli

paylaşılmaya çalışıldığı bir program uygulandı. Bankalar kurtarılmadı, batmalarına izin verildi. 2011 yılında Maliye Bakanı bir kadın oldu. Sermaye kontrolleri ile yabancı sermaye çıkışları engellendi. Bu sermaye çıkışları meselesi biliyorsunuz çok tartışılır. Sermaye çıkışlarına kontrol meselesi. Brezilya’da da uygulandı o dönemde. 97’de Malezya’da da uygulandı. Batan bankaların yabancılara olan borçları ödenmedi. Kredi borçlusu olan ev sahiplerinin borçlarının bir kısmı affedildi. Ama bir yandan da sonuçta bir taviz verilmesi gerekiyor, yüzde yüz bu şekilde devam edebilmesine imkanı yok bir sistemin. Kronanın değer kaybetmesine izin verildi. İhracat ve turizm gelirlerinin artması bu şekilde hedeflendi. Aile yardımları ve ebeveyn izinleri azaltıldı. Kreş ücretleri yükseltildi fakat buna rağmen sağlık, eğitim gibi stratejik sektörler korunmaya çalışılarak kamu harcamaları azaltılmaya çalışıldı. İşsizlik ödeneği, engeli ve yaşlı desteği artırıldı. Yüksek gelir grubuna vergi artışları, düşük gelir grubuna vergi düşüşleri uygulandı. Bunların hepsi palyatif, eklektif gelebilir, ama hepsinden önemlisi toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaşmasında bu dönemde çok önemli adımlar atıldı. Bir kere eşitlik mekanizmalarının kurulabilmesi ve kalıcı hale gelebilmesinin ön koşulu olan finansmanın sağlanması konusunda toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme bu dönemde merkezi olarak başladı. Eşit işe eşit ücret düzenlemeleri ve kadına dönük şiddete yaptırımlarda artış kriz sonrasında yine hayata geçti. Yine güzel bir uygulama bu dönemde hayata geçti. Yönetim kurullarında ve yönetim mekanizmalarında yüzde 40 cinsiyet kotası getirildi. Bu örnekleri anlattıktan sonra krizi nasıl düşünmeli ve krizden azade eşitlikçi hakkaniyetli ekonomi nasıl sağlanır herhalde bugünün tartışma konusu olacak.

Özge İzdeş: Başka ülkelerin hangi politikaları uyguladığını duyunca hemen Türkiye’nin neler yapması gerektiğiyle konuyu bağlamak akış açısından da güzel olabilirdi. Ama araya geçen krizde neler oldu, Türkiye’de 2008-2009’un cinsiyetli sonuçları neydi diye baktığımızda az önce bahsettiğimiz dinamikleri hatırlatarak ben yine oradan devam etmek istiyorum. Mesela iş gücüne katılımına etkisi ne oldu? Kadınların iş gücüne katılımına etkisi bakımından o iki dinamikten hangisi işledi? Ek işçi dinamiği mi daha baskındı yoksa ümidi kırık işsizlere dönüşüp iş gücü piyasasının dışına düşmeleri mi daha baskındı diye baktığımızda, 2008-2009 krizinde aslında erkek işçiler için istihdam olanaklarının azaldığını görüyoruz. Hane gelirinin düşmesine ve evin belki de tek gelir getireni ya da gelir getirenlerinden biri olarak erkeğin gelir kaybına karşılık kadınların iş gücüne katıldığı izlendi; 2008-2009 krizinde ek işçi hipotezi geçerliydi. Hatta İpek [İlkkaracan] bugün burada değil, ama onların yaptığı bir ampirik çalışma var. Eşinin iş kaybıyla kadının iş gücüne girmesi arasındaki ilişkiyi ampirik verilerle açıklamaya çalıştıklarında gördükleri şey, aile reisinin işsiz kalması durumunda kadının iş

gücüne katılma olasılığının artmasıydı. Bu dönemde kadınların işgücüne katılımı yüzde 12.6 oranında artıyor. Bağlayacak olursak, 2008-2009 krizinde bir yandan işgücü piyasası esnekleşti ve bozuldu. Erkeklerin istihdam olanakları daralırken kadın iş gücüne olan talebi arttı. Daha düşük maliyetle üretim yapmak isteyen işverenler açısından pazarlık gücü düşük olan kadınlar 2007-2009 aralığında daha çok tercih edildi. Burada kadınların istihdamındaki artışın %77'si, yani üçte ikisi erkek istihdamını ikame ediyor. Erkek iş kaybına uğrarken kadınlar onların yerlerine istihdam ediliyorlar. Ve ağırlıklı olarak 2007-2009 aralığında imalat sanayi, toptan ve perakende ticaret ve inşaat sektörlerinde erkekler iş kaybına uğradılar. Bu üç sektördeki iş kaybı erkeklerin iş kaybının aslında neredeyse tamamı, yüzde 90'lara tekabül ediyor. Kadınlar ise imalat sanayi, tekstil gibi kadın yoğun sektörlerde, toptan ve perakende ticaret ve bankacılık gibi kadın istihdamının gene de görece yüksek olduğu iş kollarında iş kaybı yaşadılar 2007-2009 aralığında. Ama bu görece olarak daha düşük bir iş kaybı. Toparlanma evresi olan 2009-2011 aralığına baktığımızda, tekstil ve giyim sanayilerindeki toparlanmanın, yani kadın istihdamı artışının daha belirgin olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla 2008-2009 krizinde aslında üçüncü eğilimin daha egemen olduğunu izledik. Daha çok ucuz iş gücü olduğu için kadınların tercih edildiğini gördük. Ama bir yandan bu istihdamın nasıl bir istihdam olduğunu da söylemek lazım. Kadın istihdamı artarken biz aynı zamanda bunun yarısının enformel istihdam olduğunu biliyoruz. Yani çalışma koşullarının hızla bozulduğu bir istihdam türünde kadınların iş gücüne daha yaygın olarak katıldığını ve istihdam edildiğini görüyoruz. Bu ise bizi meselenin üçüncü bacağına götürüyor. Ücretli çalışma sorumluluğunun kriz dönemiyle birlikte hane gelirinin düşmesi sonucu yaşanan bir olgu olduğunu izleyebiliyoruz bu krizde. Öbür taraftan zaman baskısını ücretsiz çalışmayla beraber oradaki yüke de bakarak izlediğimizde, belki bunu aramızda olan Emel [Memiş] arkadaşımız da söyleyebilir. Çünkü onların çalışmasına referans veriyorum. 'Zaman kullanımı anketleri' denen ampirik çalışmanın ilki 2006'da uygulandı, 2014-2015'te yenisi yapıldı. Ücretli ve ücretsiz çalışmayı birlikte görebildiğimiz bir veri seti sunuyor. Bu feminist iktisatçılar için çok değerli. Emeller üretim ve yeniden üretimin toplam çalışma yükününün bir arada nasıl hareket ettiğini izleyebilmek için belli şoklar karşısında çok güzel bir çalışma yaptılar bununla ilgili. 2008-2009'da yaşanan krizde kadının ücretsiz çalışma yükününün nasıl değiştiğine baktıklarında, kadınların ücretsiz ev emeğindeki artışın erkeklerinkine oranla dört kat daha fazla olduğunu ortaya koyuyorlar. Eşinin işsiz kalma riski yüzde bir artması durumunda kadınların piyasadan daha az şey satın alarak ve daha ucuz tüketime yönelerek gösterdikleri çaba yüzde 5 artıyor. Şimdi dolayısıyla beş katlık aslında bir ücretsiz iş yükü var. Hem ücretli çalışma baskısı hem ücretsiz çalışma baskısı bir arada hissediliyor.

Emel Memiş: Toplam iş yükündeki artışı verdi o miktar; erkeklere kıyasla beş kat daha fazlaydı. Ve bu işsizlikteki sadece yüzde birlik bir artış. Kriz dönemlerinde biliyoruz ki bu yüzde bir ile kalmıyor. Dolayısıyla onun katlanarak gittiğini düşünmek lazım. İkincisi kent-kır ayrımı vardı orada. Kentlerde kadınla erkek arasındaki açık toplam iş yükü açısından çok daha fazlaydı; toplam iş yükünde yüzde 50 artış gerçekleşiyordu. Zaten erkeklere kıyasla daha uzun saatler çalışıyoruz, onun yüzde 50 arttığını düşünün. Öyle bir çalışmaydı, biraz senaryo üzerinden, işsizlik artışına göre. Dolayısıyla bu kriz için de beklenen artışlar, mesela son dönemdeki rakamlara bakıyoruz. Aslında biz hep krizi yaşıyoruz kadınlar olarak. İşsizlik oranları açısından 2008-2009'da kadın erkek işsizliği birbirine çok yaklaşıyordu; yüzde 15'e yaklaşıyordu. Bu krizde biraz farklılık var. Makas zaten kriz öncesinde de açılıyor. Kadın işsizliği çok yüksek. Son yılda kadın işsizliğinde en yüksek artışı görüyoruz. İşsizlik en çok da 15-24 yaş genç kadınlarda oldu bu dönemde. Ona da değinmek lazım diye düşünüyorum. Kadının nasıl toplam iş yükü değişecek, belki onu da çalışmak lazım.

Özge İzdeş: Son krizde neler yaşandı dedik, ama halihazırda iş gücü piyasasındaki durum ne? Çok kısaca onu da söyleyecek olursak, yani nasıl bir iş gücü piyasası fotoğrafının üstünde biz bir sonraki krizde neler bekliyoruz'u aslında konuşuyoruz'u özetle söyleyecek olursak. Sadece hatırlatmak adına çok kısaca söyleyeyim: Kadınların iş gücüne katılım oranı yüzde 37.6. Bunun temel belirleyeni ev içindeki ücretsiz çalışma. Bunu nereden anlıyoruz? Genelde en liberal argüman nedir? Acaba yeterince eğitilmiş olmadıkları için mi kadınlar iş gücüne katılmıyorlar? Hayır. Birincisi üniversite okumuş olmak gerçekten işgücüne katılım oranlarında bir fark yaratıyor, onun altındaki seviyelerde büyük bir sıçrama yaşamıyoruz. Erkeklerde daha lineer gidiyor. Yani eğitim ile işgücüne katılma arasındaki ilişki daha lineer. Ama kadınlarda üniversite gerçekten bir fark yaratıyor. Bunun sebebi de ancak üniversiteli kadının iş gücü piyasasından elde ettiği gelirin, evde ona biçilen bakım sorumluluğunu karşılamaya büyük oranda izin vermesi. Öbür taraftan eğitilmiş kadın işsizliği de çok büyük bir problem. Profesyonel kadınların işsizliğine baktığımızda burada ücret uçurumundan işsizliğe her türlü veri var. Soran olursa hepsini paylaşmaktan mutluluk duyarız. Profesyonel eğitilmiş kadınların işsizliği 2017'de yüzde 21.7, erkeklerinki ise yüzde 9.1. Yani eğitilmiş profesyonel kadın olmak evet, iş gücüne katılımı artırıyor ama işsizlik riski çok yüksek. Vasıfsız kadın işsizliği de yüzde 17. Yani o da çok yüksek, ama eğitilmiş olmak işsizlik riskini düşüren değil, artıran bir şey. İkincisi neden bakım meselesi bunun merkezinde? Bunu kanıtlayan ikinci bir veri de, evli olmayan ilköğretim mezunu kadınların iş gücüne katılımı yüzde 48. Dünyada da kadınların iş gücüne katılım oranı yüzde 48, ama evli olan ilköğretim mezunu kadınların iş gücüne katılım oranı

yüzde 19. Bu da Orta Doğu, Kuzey Afrika ülkeleri ortalaması. Belirleyici olanın burada bakım hizmeti olduğunu biliyoruz. Ve büyük bir zaman baskısı olduğunu görüyoruz. Tam tersine eğreti çalışmayı, esnek çalışmayı meşrulaştırma politikaları olarak kadınların bu bakım sorumluluğunun ön plana geldiğini görüyoruz. Bakım meselesinde ücretli, ücretsiz çalışma yükünü bir arada düşünmeyerek politika yapmak, krize de bunları düşünmeyerek cevap vermeye çalışmak bir problem. Şimdi hali hazırda böyle bir yapının üzerine bu krizde neler olmasını bekliyoruz? Bu krizin verileri henüz içinde olduğumuz için tümüyle ortada değil. Ama şu ana kadar gördüklerimizle neler söyleyebiliriz? Enflasyon konusu ortalıkta zaten değil mi, birinci dinamik olarak söylediğimiz şey hane gelirinin düşmesi. Bu hepimizin yaşadığı bir şey bugün. Dolayısıyla hane geliri baskısını hissetmeye başladık. Bunun bizim işgücüne katılımımızda ve işimizi korumaya çalışmamızda yansımaları var. Ücretli çalışma açısından sonuçlarını hissediyoruz. Öbür taraftan ücretsiz çalışma baskısını da artırdığını hissediyoruz. İkincisi bundan çıkış politikaları olarak orta vadeli ekonomik program olarak YEP diye bir program hazırlandı, açıklandı. Yani kamuda çalışanların dahi aslında enflasyondan korunmayacağı ortaya çıktı. Herkesin alım gücünün düşeceği bir süreç olarak zaten bunu kamuda da tarif ediyorlar. Dolayısıyla bu mekanizmanın çalışacağını aşık bir şekilde görüyoruz. Yani ek işçiler olmaya çalışacağız. Piyasa dinamikleri açısından baktığımızda ilk önce bir döviz kuru riski olarak ortaya çıktığı için ve ithal girdiye bağımlı üretim yapan sektörlerin öncelikle bundan çok etkilenmesi sonucunda ilk etapta biz nelerin etkilendiğini görüyoruz? Mesela hangi sektörler etkileniyor diye baktığımızda otomotiv, inşaat, beyaz eşyanın ilk vurulan sektörler olduğunu görüyoruz. Buralar daha çok erkeklerin istihdam edildiği yerler. Yani biraz 2008-2009'a benzer şeyler var. Tekstil biraz daha korunaklı bu anlamda. Yeme, içme, turizm, perakende gibi sektörler daha az üretim daralması yaşadı şimdiye dek. Ama bundan sonrasında krizin derinleşmesi ve tipinin değişmesiyle birlikte, bu bir üretim ve bankacılık krizine dönüşürse eğer buralarda da uzantılarını görebiliriz. Ve son olarak şunu söyleyerek bitirmekte fayda var, bu esnekleşme politikalarının hız kazanacağını beklemek tabii ki gerçekçi bir beklenti, yani bu devam edecek. Nasıl karşı koymamız lazım? Ne yapmamız lazım? Nasıl şeyler çıkması lazım? Yani bizden nasıl bir direnç çıkması lazım? Birincisi hane gelirimizin düşmesi bu enflasyona karşı, gerçekten bunun bizi ne kadar yoksullaştırdığını net bir şekilde yüksek sesle söylemek ve buna tepki göstermek gerekiyor. Yani bence çok somut, sokakta herkesin konuştuğu şeyler zaten. Ocağında daha az yemek yapabiliyor, daha az şey satın alabiliyor, yani bunu sürekli düşünmek zorunda kalan insanın, zaten yarası olan şeyi çok net söylemek lazım. Gerçekten ne kadar refah kaybına uğradığımızı söyleyelim insanlara, çünkü bu onlara değen bir şey. İkincisi bu harcamaların kısılması yani sadece hane içindeki o

sallanma değil sokaktaki de sallanıyor, sokakta satın aldığı hizmetlerin de bozulması var. Buralardaki harcamaların kısılmasının sonuçları bunlar. Bunlara da tepki çıkarmak bence önemli. İşgücü piyasasındaki sonuçlarına gelince tabii ki bu esnekleşme politikalarına vs. direnç göstermeye çalışacağız. Aslında Yelda'nın söylediklerinde çok değerli olan şeyler var. Özellikle bu işsizlik ödeneği meselesi mesela değil mi? İşsizlik ödeneği hakikaten bambaşka bir fonksiyonu olabilirken bizde nasıl kullanılıyor? Neyi finanse etmek için nasıl kullanılıyor? Bunu başka türlü tasarlamak üzere önerilerimizi de ortaya koyabiliriz ama Yelda'nın daha bütünlüklü önerileri var.

Yelda Yücel: Başından beri makro meseleleri de konuşuyoruz, ona dair bir iki şey söyleyeyim, ama zaten bu makro meseleler o kadar büyük meseleler ki belki burada bugün onların nasıl inşa edileceğine dair ipuçları da çıkar ve birlikte ne yapabileceğimize dair de düşünebiliriz. Feministlerin bu para ve maliye politikalarına müdahale etmeye çalışması gerekiyor. Çünkü dediğim gibi başta da kriz meselesi olduğu anda erkekler aralarında bunu tartışıyorlar ve bunlar politikalarda merkez bankalarına ya da hazineye, hükümetlere öneriliyor. Dolayısıyla bu politikaların yapılış biçiminin de kökten değişmesi gerekiyor. Vergilendirme, adil vergilendirme, kamu harcamalarının önceliklendirilmesi ve eşitlikçi dağılımı konulardan bir tanesi. Finansal sektörü önceliklendiren makro politikalar değil, üretim ve yeniden üretimi önceliklendiren politika tasarımlarını hayata geçirmemiz ya da gündeme getirmemiz gerekiyor. Ve sosyal alt yapı ve çevresel sürdürülebilirlik harcamalarına kaynak aktarımı talep etmemiz gerekiyor. Bugün epey bir feminist literatür bu sosyal alt yapı harcamalarının, yani bundan kastımız bakım emeğini ve bakım hizmetlerini kurumsallaştıran kamu harcamaları aslında, ekonomiye katkısının çok daha eşitlikçi, yoksulluk giderici olduğunu artık verilerle de gösterebiliyor. Bunları savunuyor ve gündeme getiriyor olmamız lazım deyip artık sözü de bundan sonrasında ne yapabiliriz, bunları nasıl hayata geçirebiliriz deyip salona bırakıyorum. Teşekkürler.